

О. Л. Вознесенська, Н. І. Череповська

МЕДІАОСВІТНІ ЗАСОБИ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ОСОБИСТОСТІ

Висвітлено проблеми розвитку патріотизму молоді в сучасній Україні. Патріотизм розглянуто як об'єктивний і суб'єктивний феномен. Визначено пріоритет емоційної складової патріотизму суб'єкта та сутність впливу візуального образу на емоції, почуття людини. Висунуто ідею формування патріотичних почуттів шляхом спрямованого медіавпливу на емоційну сферу особистості за допомогою медіаосвітніх засобів. Ними є: медіадидактичний матеріал у вигляді візуальних медіатекстів патріотичного змісту, проведення занять у форматі медіаклубу, комплекс спеціальних методів і прийомів формування нових якостей патріота. Медіаосвітній підхід у формуванні патріотичних почуттів молоді визначено як інноваційний, ресурсний. Інновація, ресурсність полягають у спрямуванні методики на розвиток здатності до рефлексії емоцій-почуттів щодо сприйнятого, його критичного осмислення, а також творчого переосмислення – основ медіаінформаційної культури молоді. Описано фрагмент методики “Я патріот”, яка складається зі спільного перегляду фотографій патріотичного змісту й “опрацювання” емоцій за допомогою малювання та їх подальшої вербалізації. Представлено загальні результати апробації методики.

Ключові слова: патріотизм, виховання патріотичних почуттів, медіаосвіта, засоби медіаосвіти, інноваційна методика, візуальні медіатексти, рефлексія емоцій і почуттів засобами малювання.

Проблема. Актуальність патріотичного виховання нині зумовлюється процесом становлення в нашій державі єдиної політичної нації. Він помітно пришвидшився протягом останнього року через ускладнення геополітичних, внутрішньополітичних, гостросоціальних, економічних та специфічних інформаційних умов. Саме інформаційна агресія з боку ворожої країни, спрямована на Україну, має на меті заволодіння свідомістю нашого суспільства, здійснення контролю над ним і маніпулювання суспільною думкою українців відповідно до своїх цілей. Адекватність сприймання ворожої пропаганди та відповідного спротиву з боку наших громадян чужорідним інформаційним впливам становить серйозну соціально-психологічну проблему. Її суть полягає в агресивному просуванні масштабної професійно підготовленої, цілеспрямованої ворожої індоктринації як атаки на ідентичність

українців, з одного боку, та відсутності в широкого загалу дієвого інструментарію, здатного забезпечити можливість чинити психологічний опір шкідливій інформації – з другого.

Мета статті: визначення ресурсності медіаосвітніх засобів у формуванні навичок рефлексії патріотичних емоцій і почуттів.

Завдання дослідження:

1) визначити емоційно-почуттєву складову патріотизму як пріоритетну;

2) з'ясувати вплив медіавізуальних образів патріотичного змісту на емоційну сферу особистості та описати суть методики формування навичок до рефлексії емоцій, почуттів особистості, що виникають у процесі перегляду;

3) представити попередні результати апробації методики.

На нашу думку, одним із засобів *психологічної протидії ідеологічній агресії є саме патріотизм особистості*, який забезпечує її своєрідним імунітетом щодо ворожої пропаганди: так, патріот здатен інстинктивно відчувати викривлену інформацію, спрямовану проти його Батьківщини, і вже тому не піддаватися її впливу. Зрозуміло, що такий спротив буде значно ефективнішим, якщо патріотизм людини ґрунтуватиметься не лише на емоціях, моральних почуттях, а й на розвинутій здатності до їх рефлексії.

Наразі патріотичне виховання молоді перебуває в кризовому стані. За роки незалежності України з різних причин ані влада, ані освітяни не були по-справжньому зацікавлені у формуванні патріотичних цінностей, переконань у наших громадян і підростаючого покоління в тому числі. Однак в умовах гібридної війни, яка нині ведеться проти нашої країни, виховання патріотизму має стати пріоритетним завданням як держави, усіх гілок і органів влади, ЗМІ, культури і мистецтва й кінематографічного зокрема, так і освітньої галузі.

Одним з інноваційних підходів у вихованні патріотизму особистості, адекватного сучасним умовам, є застосування медіаосвітніх засобів, що передбачає формування таких важливих якостей патріота інформаційної доби, як здатність до рефлексії своїх емоцій і почуттів, критичність мислення, готовність до патріотичних дій і вчинків, свідомий дієвий патріотизм. Спробуймо розглянути медіаосвітні засоби, спрямовані на активізацію власне емоційної сфери та навчання роботи з власними емоціями, що є необхідною умовою виховання патріотизму особистості в медіапсихологічному аспекті.

Патріотизм як феномен. Ідеться про складне явище, що має багато вимірів. У центрі нашої уваги два основних – соціокультурний

та психологічний. Соціокультурний аспект патріотизму, що становить предмет пізнання, дослідження багатьох гуманітарних наук, пов'язаний з *об'єктивною* реальною дійсністю, в якій поєднуються суспільно-політичні і духовно-моральні явища.

Психологічна складова патріотизму репрезентує його передусім як *суб'єктивний* феномен – психічну реальність у вигляді світоглядних позицій особистості, системи її цінностей і смислів, переконань у своєму ставленні до Батьківщини; готовність до конкретних дій, учинків задля її блага, а також ідентичність і комунікацію з патріотичною групою/спільнотою.

Патріотизм суб'єкта (як людини, що пізнає світ і впливає на нього у своїй практичній діяльності, як особистості – носія певних властивостей, що здійснює цю діяльність) найчастіше визначають як *комплекс* почуттів, знань, переконань, готовності до практичних дій в ім'я Батьківщини. Багато дослідників наповняють на пріоритетності саме когнітивної сфери у процесі формування патріотизму молоді. Утім, виховання патріотизму згідно з віковими періодами психічного розвитку особистості, і зокрема у старшому дошкільному, молодшому шкільному, а часто й у підлітковому віці, передусім передбачає виховання саме патріотичних *почуттів*. Про первинність емоційної сфери в патріотизмі суб'єкта свідчить найпоширеніше загальне визначення самого поняття: патріотизм – це *любов*, ціннісне *ставлення* до Батьківщини, *любов* до свого народу, *гордість* за його героїчне минуле та сучасних героїв, *повага* до традицій, *почуття* обов'язку, відповідальності за свої дії, вчинки тощо. Почуттєва основа патріотизму навіть визначає його різновиди, наприклад:

1. “*Любов до Батьківщини*” за, так би мовити, “територіальною” ознакою породжує такі види патріотизму, як:

- “землеробський” – мабуть, найдавніший вид патріотизму – як любов прадавнього орача до землі, яка оброблялася його дідами й переходила у спадщину нащадкам; є актуальним і для сучасних селян і фермерів;

- “побутовий” – любов до рідної домівки, оселі, вулиці тощо;

- “екологічний” – від любові до рідної природи, збереження ресурсів своєї країни до екологічного ставлення до всієї планети як домівки людства;

- “полісний” (“містечковий”) – любов до свого міста;

- “регіональний” – любов до свого регіону як “малі батьківщини” (Криму, Донбасу тощо);

- “державний” – любов до своєї країни, держави;

- “імперський” – любов до імперської держави, лояльність до її уряду, його зовнішньої і внутрішньої політики.

2. “Любов до свого народу” за критерієм “ставлення до своїх-чужих”:

- “етнопатріотизм” – любов до свого народу;
- “шовіністичний” – любов до свого народу, його вивищення за різними ознаками (вищості, месіанського призначення) і водночас зневага, ненависть до інших;
- “егоїстичний” – любов до своєї нації допускає прагматичне, цинічно споживацьке ставлення до інших;
- “загальнонаціональний” – любов до всіх громадян своєї країни незалежно від їхньої національності; наразі актуальний для України.

3. Вияви *патріотичних почуттів* за критерієм їхньої поверховості:

- “ура!-патріотизм” (“пивний”) – заснований лише на гіпертрофованих почуттях, які легко збуруються, як піна; є досить поверховими, хоча й стеничними;
- “квасний” – недієвий патріотизм, який ґрунтується на любові до всього російського у традиційному культурному контексті (перегукується з нашим “беззубим” українофільством);
- “будьмо-гейний!” – так званий “застільний” патріотизм, який актуалізується у формі тостів під час застілля;
- “галушковий” – також поверховий патріотизм, виражений у любові до національного продукту: сала, галушок тощо;
- “зітхальний” – заснований на неконструктивних емоціях, коли патріотична тематика сприймається драматично, зі сльозами, зітханнями.

Отже, з вищезазначених та багатьох інших дефініцій патріотизму випливає, що первинною основою патріотизму суб’єкта є передусім *внутрішній стан*, який багато в чому зумовлений взаємодією особистості із зовнішнім середовищем; тож патріотичний стан, якщо він виник одного разу в особистості, живе в людині завжди, хоча виявляється самовідчуттям, та усвідомлюється – дискретно [2]. Тобто патріотизм як суб’єктивний внутрішній стан пов’язаний передусім з емоційною сферою людини і являє собою набутий, специфічний комплекс почуттів, який найчастіше визначають як “патріотичне почуття”. Комплекс патріотичних почуттів поєднує: почуття *любові* до..., почуття *гордості* за..., почуття *поваги* до..., почуття *ненависті* до..., почуття *відповідальності щодо*..., почуття *обов’язку перед*.... Почуття як складне, постійне, усталене *ставлення* людини до чогось/когось, як риса особистості виражається через *емоції* – більш прості переживання, враження, які актуалізуються безпосередньо в даний момент. Патріотичні почуття виявляються за допомогою як позитивних, так і негатив-

них емоцій: задоволення, радість, щастя, гнів, смуток тощо. Тому нашу ідею щодо виховання патріотичних почуттів було сформульовано так: *систематична, цілеспрямована актуалізація певних переживань може стимулювати патріотичні почуття, а їх осмислення та обговорення сприятиме формуванню/зміцненню первинної, емоційної складової патріотизму особистості, що уможливить подальший розвиток когнітивної, дієвої складових.* Тобто “фундаментальне призначення емоцій полягає в тому, щоб створювати підґрунтя для пов’язування та інтеграції когніції із зовнішнім і внутрішнім світом людини” [4].

Отже, формування патріотичних почуттів особистості ми розуміємо як цілеспрямований вплив на неї, який приводить до зміни почуттів певним чином, виникнення в них нових якостей. Іншими словами, виховання почуттів здійснюється як у процесі виховання і формування особистості в цілому, так і в *процесі спеціального впливу на емоційну сферу людини* [7].

Нагадаємо, що вплив на емоційну сферу – це лише перший, підготовчий етап, який є передумовою для подальшого формування “критичного”, осмисленого патріотизму особистості.

Методи стимулювання патріотичних почуттів. В Україні напрацьовано чимало різноманітних програм, методичних рекомендацій, статей, присвячених вихованню патріотизму в дітей, учнівської і студентської молоді. Останніми значними розробками стали “Національна ідея в становленні громадянина-патріота України” [1], Проект Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [6] та ґрунтовна праця із сучасного патріотичного виховання в школах України [5]. Утім, з поваги до вітчизняних напрацювань, маємо зауважити, що праці, як правило, мають переважно педагогічний дискурс і пропонують традиційні (“радянські”) засоби розв’язання поставлених завдань.

Розвиток засобів масової комунікації, новітніх мультимедійних технологій і візуальних медіатехнологій зокрема створив нові умови існування людини: змінив її повсякдення, функціонування в навчальній, професійній і суспільній діяльності і – без перебільшення – саму людину. Усе це вимагає від науковців, освітян більш креативних ідей і підходів щодо такого важливого нині питання, як виховання громадянина, патріота України, пов’язаних із сучасним техногенним інформаційним світом, особистісною медіакультурою і медіаграмотністю зокрема. Тому ми пропонуємо інноваційний підхід до виховання патріотизму молоді та її патріотичних почуттів у тому числі, який реалізується за допомогою засобів медіаосвіти.

Медіаосвіта як нова галузь у системі вітчизняної освіти передбачає широкий спектр медіадидактичних, медіапсихологічних, організаційних засобів. Ми розробили комплекс методик, які, на нашу думку, здатні сприяти формуванню патріотизму молоді. Суть їх полягає в стимуляції емоцій за допомогою візуального образу: зоровий аналізатор і емоційна тканина є найдавнішими і функціонально взаємопов'язаними у філогенезі. Візуальний, а тим більше медіавізуальний образ сам по собі є могутнім агентом впливу на людину й передусім на її емоційну сферу. Тому, цілеспрямовано застосовуючи візуальний медіадидактичний матеріал патріотичного змісту, який здатен викликати певні емоції, ми будемо стимулювати відповідні патріотичні почуття, що дасть змогу досягти бажаних результатів у вихованні патріотизму молоді. Інновація методики, її ресурсність полягатимуть у розвитку здатності до рефлексії емоцій-почуттів щодо сприйнятого, його критичного осмислення, а також творчого переосмислення, тобто формування основ медіаінформаційної культури молоді.

Запропонована в нашій статті методика становить лише фрагмент першого блоку значно більшого, системного комплексу методик, у якому будуть застосовуватися не лише фотографії, а й вибрані за спеціальними критеріями художні, документальні фільми, соціальна реклама, музичні відеоролики, анімація патріотичного змісту.

Отже, перший блок “Фотографія” складається з трьох окремих методик.

Методика “Я патріот” (1): спрямована на розвиток здатності до *рефлексії емоцій, почуттів*, що виникли під час перегляду за допомогою арт-терапевтичної методики “Мандала”; складається з *чотирьох фотосерій* патріотичного змісту різного емоційного забарвлення.

Методика “Я патріот” (2): спрямована на *рефлексію емоцій, почуттів*, їх осмислення та вербалізацію, а також на розвиток *критичного аналізу* форми і змісту фотозображень; становить *велику серію фотозображень*, яка в хронологічній послідовності всебічно відображає драматичні події останнього року в усіх регіонах країни (включаючи Крим і Донбас).

Методика “Я патріот” (3): спрямована на *рефлексію емоцій, почуттів*, їх осмислення, вербалізацію, на *критичний аналіз* зображень, а також на застосування *різноманітних підходів щодо інтерпретації* змісту і форми фотозображення та розвитку *вміння бачити* приховані смисли, суть зображеного; складається з окремих *тематичних фотосерій*, наприклад: “Герої України: від київських князів до героїв Майдану і АТО”, “Війна на Сході: два погляди”, “Нове в українських оселях” та ін.

З вищевикладеного видно, що завдання кожної наступної методики ускладнюється в когнітивній площині, утім “візуальне – емоційне” залишається наскрізним.

Наразі ми опишемо тільки першу методику “Я патріот” (автори: О. Л. Вознесенська, Н. І. Череповська), яка вже пройшла апробацію.

Мета 1: за допомогою фотозображень патріотичного змісту стимулювати емоції глядачів, вчити їх працювати над власними емоціями: втілювати їх у зображення, фіксувати у слові.

Мета 2 (дослідницька): виявити вплив медіавізуального на актуалізацію патріотичних емоцій/почуттів.

Методика складається з чотирьох серій фотозображень різного емоційного забарвлення. Саме емоції різного типу стали критерієм відбору візуальних стимулів до кожної серії.

Так, перша серія “Символіка України” визначається як емоційно “нейтральна” і містить фотозображення української символіки: великий та малий герби України, національний прапор та прапор Євросоюзу; зображення “мирного Майдану” з висоти пташиного польоту (Євромайдан 24 листопада 2013 р., Марш Мільйонів 8 грудня 2013 р., Майдан під час виступу української групи “Океан Ельзи” взимку 2014 р.); фото дорослих та дітей в українському національному вбранні; прикрашені національною символікою будинки, паркани, автівки тощо.

Друга серія “Майдан – АТО” має стимулювати саме “активні” емоції і містить зображення сцен активного протистояння під час Майдану (на вул. Грушевського в січні, на Майдані в лютому) та сюжетів бойових дій у зоні АТО та їх учасників, а також “кіборгів” Донецького аеропорту влітку 2014 р.

Третя серія “Герої не вмирають!” має робочу назву “депресивна” і містить фото загиблих на Майдані; поховання вояків, загиблих в АТО; поранених, скалічених, обгорілих військових у госпіталях; зруйнованих будинків; охоплених скорботою людей, які ховали своїх близьких або ж втратили все майно через війну.

Четверта серія “Все буде добре!” відображає “оптимістичні” події і, як остання серія, має на меті стимулювати саме позитивні емоції, а тому складається з фото, що зображують: зустріч бійців, які повертаються з АТО на ротацію; весілля бійців; роботу волонтерів із забезпечення військових на фронті; бійців АТО у хвилини затишшя разом з тваринами (котами, собаками, кролями) тощо.

Кожна серія містить відеоряд (від 32 до 40) взятих з інтернету фотозображень подій 2013–2014 років. Це медійні, професійні, аматорські фото. Перегляд кожної серії фотозображень і робота з емоціями становить одне окреме заняття. Воно складається з двох основних

частин: перегляд серії фотозображень (до 5 хвилин) та роботи з емоціями у форматі методики “Мандала”, заповнення невеличкої анкети.

Відразу після перегляду серії фотозображень учасникам пропонується зобразити свої почуття у вигляді мандала за допомогою фарб на аркуші паперу А4 (коло намальовано заздалегідь медіапедагогом). На наступному етапі учасники занять заповнюють анкету, яка ставить не тільки дослідницьку мету, а й дає змогу перевести власні переживання у вербальну форму, таким чином осмислюючи їх. Питання анкети стосуються емоцій (гордість, повага, жага справедливості, ненависть, сум, співчуття, провина, страх, відсторонення тощо), які викликав перегляд; пропонується оцінити їхню інтенсивність за п’ятибальною шкалою. Друга частина анкети стосується почуття патріотизму. Питання оформлені у вигляді незакінчених речень, які мотивують людину замислитися над власним ставленням до рідної країни, готовністю до певних дій, до яких спонукають фотозображення. Заповнення анкет пропонувалося учасникам після кожної серії фотозображень в одному і тому ж варіанті, що обґрунтовується як нашими дослідницькими цілями (порівняти вплив зображень різного емоційного змісту), так і необхідністю навчити учасників чітко визначати та вербалізувати власні емоції після медіавпливу.

Методика “Мандала”. Слово “мандала” ще кілька років тому лякало психологів, бо сприймалося як щось езотеричне. Але сьогодні завдяки поширенню арт-терапії цей метод привертає увагу все більшого числа як психологів-практиків, так і дослідників.

На наш погляд, патріотичні почуття не завжди усвідомлюються людиною, а тому їх дослідження має спиратися не лише на опитування (адже останні спрямовані передусім на когнітивні структури, що не забезпечує дослідника від отримання соціально бажаних відповідей). Саме робота з малюнком допомагає вивчати неусвідомлені змісти та особистісні смисли, пов’язані з патріотизмом. Метод “Мандала” – чи не єдиний стандартизований арт-терапевтичний інструмент, що дає змогу більш-менш точно визначити ставлення людини до того чи того феномена, стан особистості в результаті певного впливу – медіавпливу в нашому випадку. Крім цього, зауважимо, мандала має ще й потужний психотерапевтичний ефект. Це може стати актуальним за умови використання емоційно забарвлених зображень патріотичного змісту, як у нашому випадку, задля запобігання ретравматизації людей, що зазнали попереднього травматичного впливу.

“Мандала” в перекладі із санскриту означає коло, центр. У багатьох культурах коло є символом єдності та цілісності. Мандала – символ балансу, гармонії та єдності. Як архаїчний засіб зцілення та

розвитку вони використовувалися у всіх культурах та цивілізаціях нашої планети.

Уперше до мандал як малюнків у колі звернувся К. Г. Юнг, який спостерігав спонтанне малювання мандал у своїх пацієнтів. Мандала, на думку Юнга, – це терапевтичний, інтегративний засіб, поєднання протилежностей на більш високому рівні, процес психічного розвитку, засіб подолання внутрішніх конфліктів. Створюючи мандалу, ми створюємо персональний символ, що відображає те, чим ми є в цей момент. Мандалу використовують в арт-терапії як потужний інструмент глибокої діагностики та психотерапії інтеграції. Можна сказати, що це експрес-діагностика і водночас експрес-допомога, тому що, як зрозуміло, процес терапії відбувається в арт-терапії одночасно з діагностикою завдяки психотерапевтичному чиннику творчої експресії.

Мандала відкриває доступ до глибокого несвідомого та аналізу символів, які визначають стан клієнта. Допомога забезпечується завдяки швидкій інтеграції особистості поза усвідомленням цього нею. Коло (тобто сама мандала) – це захист, нерозчленованість, неподільність, цілісність, порядок, межі. Малюючи мандалу, людина малює свій внутрішній світ у цей момент, стан, Самість, себе справжню поза соціумом, свою духовну сутність. Велике значення в процесі створення мандал має атмосфера психологічної безпеки, ослаблення свідомого контролю і можливість фокусування на процесі створення мандали та взаємодії з образом, що дає змогу посилити терапевтичну, гармонізуювальну функцію процесу в умовах агресивного медіасередовища інформаційної війни.

Малювання кола може бути чимось на кшталт малювання захисної лінії навколо фізичного та психологічного простору, які ми ідентифікуємо із самими собою. Будь-який зміст психічного життя людини знаходить своє відображення в мандалі, а хаос потрапляє всередину кола. Саме тому мандала допомагає краще сприймати та усвідомлювати свої почуття; вона є загальною схемою, системою координат. Процес створення мандали – це універсальна дія та певний ритуал самоінтеграції.

Як зображувальна техніка, що використовується в арт-терапевтичній роботі, створення мандал – це створення малюнків у колі, які відображають індивідуальні особливості автора: його психічний стан, ставлення до світу і самого себе, а також неусвідомлені потреби та тенденції розвитку. Використання мандал в арт-терапії досліджувала Дж. Келлог (див. [3]).

Пропонуючи створити мандалу під впливом серії зображень патріотичного змісту, ми можемо актуалізувати процес ідентифікації людиною себе як громадянина, патріота, як члена великої соціальної

групи – політичної нації. Разом з тим аналіз малюнків – символів, кольорів – дає змогу виділити основні почуття, викликані медіатекстами патріотичного спрямування, порівняти вплив різних серій фотозображень. “Мандала”, як одна з відомих арт-терапевтичних методик, надає особистості ресурс у період складного процесу політичної ідентифікації. Крім того, ми розглядаємо використання арт-терапії в медіаосвітній площині як інноваційний підхід і психолого-педагогічну умову організації медіаосвіти в Україні.

Апробація методики і попередні результати. Методика “Я патріот” (1) проводилася: під час занять Малої академії наук секції “Медіапсихологія” для старшокласників у листопаді 2014 р.; як частина практики студентів 4 курсу Національного авіаційного університету спеціальності “Психологія”; в рамках майстер-класів “Складні теми сьогодення в роботі медіаклубу”; на науково-практичному семінарі на тему “Медіаосвіта в Україні: інноваційний досвід і перспективи впровадження” за участю студентів і викладачів Педагогічного коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 11 грудня 2014 р.); на навчально-практичному семінарі “Арт-терапія дітей та підлітків, що постраждали під час військових подій” для психологів Луганської області (м. Лисичанськ, 16-18 грудня 2014 р.).

Невеликий обсяг публікації не дає нам змоги повністю представити результати апробації, тому обмежимося низкою узагальнених результатів дослідження. Найбільш цікавим видається представлення результатів порівняння щодо сприймання різних серій фотозображень у контексті патріотичних почуттів. У таблиці 1 представлено розподіл відповідей респондентів на запитання “Ця серія зображень викликає у Вас емоції переважно ...?”.

Таблиця 1

“Знак” емоцій, викликаних різними серіями фотозображень (у %)

Ця серія зображень викликає у Вас емоції переважно	1-ша серія: “Символіка України”	2-га серія: “Майдан–АТО”	3-тя серія: “Герої не вмирають!”	4-та серія: “Все буде добре!”
позитивні	52,8	8,3	4,2	51,4
нейтральні	16,7	13,9	8,3	19,4
негативні	22,2	68,1	75,0	5,6

Як бачимо, позитивні емоції викликають перша та остання серії зображень – “Символіка України” та “Все буде добре!” – такі суб’єктивні оцінки у більше ніж половини учасників апробації мето-

дики “Я патріот” (відповідно у 52,8 і 51,4 %). На відміну від цих серій дві інші – “Майдан – АТО” і “Герої не вмирають” – у спостерігача викликають “негативні” почуття (у 68,1 та 75 %, відповідно). Аналізуючи більш детально, які саме почуття збудили різні серії зображень, зазначаємо, що серія “Символіка України” викликає почуття поваги, духовної причетності, гордості і суму водночас. Серії “Майдан – АТО” і “Герої не вмирають”, які асоціювалися нами з депресивними станами, виявилися найбільш емоціогенними. Вони викликають здебільшого почуття суму, співчуття, жагу справедливості, страх/жах, гнів/ненависть і негативне ставлення. Цікаво, що третя серія – “Герої не вмирають!” – навіть більшою мірою емоційно заряджена гнівом. А остання – оптимістична – серія “Все буде добре!” пов’язана з почуттями поваги, духовної причетності, гордості, співчуття і викликає позитивне ставлення. Таким чином ми з’ясували, як, за оцінками респондентів, впливає медіаконтент на їхні патріотичні почуття (табл. 2).

Таблиця 2

Зміни патріотичних почуттів, викликані різними серіями фотозображень (у %)

Після перегляду серії фотозображень Ваші патріотичні почуття	1-ша серія “Символіка України”	2-га серія “Майдан–АТО”	3-тя серія “Герої не вмирають!”	4-та серія “Все буде добре!”
активізувалися/зміцнилися	33,3	25	25,0	26,4
не змінилися	43,1	51,4	41,7	44,4
зменшилися/послабшали	2,8	4,2	9,7	1,4

Як бачимо, найбільшою мірою впливають на патріотичні почуття – активізують їх та зміцнюють – фотозображення української символіки: герб України, державний прапор, фото дорослих і дітей в українському національному вбранні, прикрашені національною символікою будинки, паркани, автівки тощо. Так відповіла третина учасників апробації методики “Я патріот”. Інші серії мають вплив на дещо меншу частину – чверть – учасників.

Висновки. Нині в умовах агресії, спрямованої на Україну, виховання почуття патріотизму в молодого покоління, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції визнано проблемою загальнодержавного масштабу. Ефективне виховання патріотичних почуттів молоді може бути реалізоване завдяки інноваційним медіаосвітнім засобам, що передбачають: застосування медіадидактичного матеріалу (фотографій, документальних і художніх фільмів, му-

зичних відеокліпів тощо), особливості організації занять (формат медіаклубу), а також спеціальних прийомів, спрямованих на розвиток таких медіапсихологічних якостей патріотизму суб'єкта, як навички рефлексії власних емоцій/почуттів, вміння критично осмислювати сприйняте, здатність бачити приховані смисли. Використання арт-терапевтичної методики створення “мандали” як методу рефлексії медіавпливу не тільки сприяє актуалізації і можливості оцінювання прихованих, неусвідомлюваних змістів, пов'язаних з патріотичними почуттями, а й запобігає ретравматизації медіаобразами людей, що зазнали попереднього травматичного впливу.

Фрагмент великого комплексу методик, що нині перебувають на етапі доопрацювання, – методику “Я патріот” (1) – було апробовано в різних регіонах України. У результаті апробації з'ясовано, що: 1) проведення заняття “Я патріот” сприймалося досліджуваними позитивно, зацікавлено та емоційно; 2) фотозображення патріотичного змісту сприяли зміцненню патріотичних почуттів у чверті (символіка України – у третини) учасників апробації; 3) разом з тим символіка України та фотозображення волонтерської допомоги, сцен повернення бійців, хвилин затишшя на війні породжують такі почуття, як повага, духовна причетність, гордість, сум, а зображення воєнних дій, поховань, каліцтва та інших трагічних наслідків війни – сум, співчуття, жагу справедливості, страх/жах, гнів/ненависть.

Література

1. Бех І. Д. Національна ідея у становленні громадянина-патріота України [Електронний ресурс] / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/data/28.01.15/Nacionalna%20ideya.pdf>
2. Віндюк П. А. Критерії патріотичного виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / П. А. Віндюк. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/tezi.vindjuk.pdf
3. Диагностика в арт-терапии. Метод “Мандала” / под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Речь, 2002. – 80 с.
4. Дорфман Л. Я. Эмоции в искусстве: теоретические и эмпирические исследования / Л. Я. Дорфман. – М. : Смысл, 1997. – 140 с.
5. Матяшук В. П. Сучасне патріотичне виховання в школах України / В. П. Матяшук. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 384 с.
6. Проект Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/messages/43455-proekt-kontseptsiyi-natsionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditey-ta-molodi>
7. Якобсон П. М. Психология чувств // Хрестоматия по психологии / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1977. – С. 481.

References

1. Beh, I. D. and Chorna, K. I. Natsionalna idea u stanovleni gromadianyna-patriota Ukrainy [The national idea in establishing citizen-patriot of Ukraine], <http://www.ipv.org.ua/data/28.01.15/Nacionalna%20ideya.pdf> (ukr).
2. Vindiuk, P. A. Kryterii patriotichnoho vykhovannia studentskoi molodi [Criteria patriotic education of students], http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/tezi.vindjuk.pdf (ukr).
3. Kopytin, A. I. (Eds.). (2002). Diagnostika v art-terapii. Metod “Mandala” [Diagnostics in art therapy. The method of “Mandala”]. St. Petersburg: Rech (rus).
4. Dorfman, L. Ja. (1997). *Emotsii v iskusstve: teoreticheskie i empiricheskie issledovaniya* [Emotions in Art: theoretical and empirical research]. Moscow: Smysl (rus).
5. Matiashchuk, V. P. (2014). *Suchasne patriotychne vykhovannia v shkolakh Ukrainy* [Modern patriotic education in schools Ukraine]. Ternopil: Mandrivets (ukr).
6. Proekt Kontseptsii natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi [Draft Concept of national-patriotic education of children and youth], <http://www.mon.gov.ua/ua/messages/43455-proekt-kontseptsiyi-natsionalno-patriotichnoho-vihovannya-ditey-ta-molodi> (ukr).
7. Jakobson, P. M. (1977). Psikhologiya chuvstv [Psychology of feelings]. In A.V. Petrovskiy (Eds.), *Krestomatiya po psikhologii*. Moscow: Prosveshchenie (rus).

Вознесенская Е. Л., Череповская Н. И. Медиаобразовательные средства как ресурс развития патриотических чувств личности

Освещены проблемы развития патриотизма молодежи в современной Украине. Патриотизм рассмотрен как объективный и субъективный феномен. Определены приоритет эмоциональной составляющей патриотизма субъекта и сущность воздействия визуального образа на эмоции, чувства человека. Выдвинута идея формирования патриотических чувств путем направленного медиавоздействия на эмоциональную сферу личности с помощью медиаобразовательных средств. Ими являются: медиадидактический материал в виде визуальных медиатекстов патриотического содержания, проведение занятий в формате медиаклуба, комплекс специальных методов и приемов формирования новых качеств патриота. Медиаобразовательный подход в формировании патриотических чувств молодежи определен как инновационный, ресурсный. Инновация, ресурсность заключаются в направленности методики на развитие способностей к рефлексии эмоций-чувств от воспринятого, его критического осмысления, а также творческого переосмысления – основ медиаинформационной культуры молодежи. Описан фрагмент методики “Я патриот”, которая состоит из совместного просмотра фотографий патриотичного содержания и “обработки” эмоций с помощью рисования и их последующей вербализации. Представлены общие результаты апробации методики.

Ключевые слова: патриотизм, воспитание патриотических чувств, медиаобразование, средства медиаобразования, инновационная методика, визуальные медиатексты, рефлексия эмоций и чувств средствами рисования.

Voznesenska O. L., Cherepovska N. I. Media Educational Tools as a Resource in the Development of Patriotism of a Person

The article highlights the problems of patriotism development in youth of modern Ukraine. Patriotism is considered as objective and subjective phenomenon. The priority of the emotional component of patriotism and the essence of the influence of the visual images on emotions, feelings of a person is specified. The idea of patriotic feelings formation by means of media impacts on the emotional sphere of a person using media education is introduced. They are: media didactic material in the form of visual media texts of patriotic content, organization of training in the format of media club, a set of special techniques and methods of formation of new patriotic qualities. Media education approach in formation of patriotic feelings of young people is identified as being innovative, resource. Innovation, resourcefulness are described through directing the technique to development of capabilities for reflection of emotions-feelings of perceived, critical thinking and creative rethinking – foundations of media informational youth culture. The fragment of the method “I am a patriot”, which consists of co-viewing photos with patriotic content and “processing” of emotions with the help of drawing and subsequent verbalization is described. The overall results of the technique testing are presented.

Key words: patriotism, education of patriotism, media education, media education resources, innovative technique, visual media texts, reflection of emotions and feelings by means of drawing.

© Вознесеньська О. Л., Череповська Н. І.

Г. В. Мироненко

**ТИПОЛОГІЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ СТИЛІВ ВЗАЄМОДІЇ
ОСОБИСТОСТІ З МЕДІАРЕАЛЬНОСТЮ**

У статті окреслено специфіку дослідження проблеми часу в галузі медіапсихології: проаналізовано часові трансформації медіареальності (нелінійність, фрагментарність, колажність, кліповість, миттєвість темпоральної віртуальності); проблематизовано диференційний підхід до вивчення часової організації взаємодії особистості з мультимедіа. У контексті діяльнісного підходу операціоналізовано поняття темпорального стилю. У результаті теоретичного аналізу визначено критерії типологізації стильових особливостей темпоральної взаємодії особистості з медіареальністю: усвідомлену саморегуляцію, часову перспективу, емоційні характеристики переживання часу. На основі поєднання визначених критеріїв запропоновано теоретичний конструкт типології темпоральних стилів, який включає темпорально-автономний, ситуативно-активний, споглядално-пасивний і темпорально-стихийний стилі. Для наочного відображення виділених стилів та кращого їх порівняння застосовано метод інтегрального оцінювання, у